

El naixement de la comarca del Pla d'Urgell

Francesc Foguet i Boreu

Universitat Autònoma de Barcelona

Al meu pare, in memoriam

Un dels llocs comuns dels qui tenien suspicàcies envers la creació del Pla d'Urgell era la idea que es tractava d'una comarca "inventada". Certament, la seva reivindicació té punts de contacte amb la "tradició inventada" descrita per Eric Hobsbawm (2002: 7), en virtut de la qual les tradicions que semblen o reclamen patents d'antiguitat són –sovint– bastant recents en l'origen i, de vegades, inventades. Legitimada en el passat històric i en la voluntat popular, la nova comarca establiria –i simbolitzaria– la cohesió social i la pertinença a un grup que compartia un espai geogràfic –la plana– i una singularitat sociològica –derivada de l'impacte econòmic del canal d'Urgell– ben delimitats. Malgrat això, el fet que la comarca passés de ser reclamada activament a partir de les acaballes dels anys setanta a aconseguir l'aprovació del Parlament de Catalunya el 1988 fou el resultat d'un procés complex que –com veurem en aquest paper– no admet simplificacions, perquè són moltes les variables que cal ponderar. El Pla d'Urgell no va ser, en tot cas, una comarca nascuda *ex novo*. De la condició d'"imaginada" pels escriptors al reconeixement jurídic pels parlamentaris, tot passant per la vindicació, el debat i l'acció política, s'escolen gairebé dues dècades decisives per a la història democràtica del país i, més concretament, de l'antiga terra del Mascalçà.

UNA COMARCA IMAGINADA

En les seves *Proses de Ponent*, l'escriptor lleidatà Josep Vallverdú (1970: 31-46) advertia de les dues possibilitats que hi havia a l'hora d'escriure sobre el "galimaties" de l'Urgell: o fiar-se dels límits que les divisions comarcals havien establert, o escoltar-se la gent del país. Si s'optava per aquesta darrera, no se'n treia l'entrellat; si es triava la primera, es corria el risc d'indignar els conterrànies. Es podia parlar de la comarca des del punt de vista de l'autor de llibres de viatge o de reportatges, o des de l'òptica científica del geògraf. Com a escriptor, Vallverdú presentava l'Urgell des de diverses cares (la singularitat geogràfica, la distinció entre regadiu/secà, les traces històriques) i, si bé reconeixia la dificultat de delimitar les "zones frontereres", apuntava que calia "acatar" els límits de la Ponència de la divisió territorial fixada en els anys republicans. Vallverdú feia responsable al canal d'Urgell dels "destrets" a l'hora d'establir la divisió comarcal, ja que havia permès a la meitat de l'Urgell de "passar de mort a vida" i havia despertat l'orgull dels indígenes:

De tal forma que no solament gaudeixen beneficiant-se de fet de les aigües del canal, sinó que voldrien de dret ésser inclosos en el que ells en diuen Urgell i que no és sinó la part plana i regada d'aquesta comarca. Per això els pobles limítrofs discuteixen acaloradament per uns metres més ençà o enllà: tots voldrien que els llibres de geografia els enclouessin a l'Urgell. No en tenen prou amb el canal. Ha nascut la llegenda de la terra de l'Urgell pla. De la terra rica. Del Texas de Catalunya. D'aquest orgull de nou ric, en podríem parlar una estona, però ara ho deixarem.

El primer conflicte o punt de fricció, el tenim en les terres més occidentals, que són incloses al Segrià, i els habitants de les quals es consideren de l'Urgell. Això és particularment agut en el cas de Mollerussa, grassa i rutilant, que nega rodonament que sigui del Segrià. La cosa és comprensible: la rega el subcanal, és terra plana, i –ara ve la subtileza– li han dit que és la capital del Pla d'Urgell. Una capital

de fet, fins a cert punt: ara, doncs, voldria ésser capital de dret. Però, de capital, no ho pot ser, perquè la capital de tot l'Urgell és Tàrrega; per altra banda, si és dins el Segrià, adéu somnis de capitalitat, perquè contra Lleida no hi pot res... El veieu, el dilema? És una vila activíssima, espavilada, en vies d'industrialització, i sense esperances, com una pubilla rica a la qual no volguessin concedir un títol nobiliari demanat. Lacerant situació! Drama perpetu! (VALLVERDÚ 1970: 41-42).

Formulat així el dilema, Vallverdú ironitzava sobre la resposta rabiüda dels mollerussencs contra la *Geografia de Catalunya* (1968), de Lluís Solé i Sabarís, perquè ignorava el Pla d'Urgell, i contra ell mateix, perquè havia manifestat que calia respectar la divisió territorial republicana. Per acabar-ho d'embolicar, al·legava la reacció dels targarins que, davant de l'empenta de Mollerussa i la potencialitat de la comarca del Pla d'Urgell, havien començat a defensar el nom d'Alt Urgell, una denominació considerada improcedent, ja que calia reservar-la per a la zona que tenia per capital la Seu d'Urgell. La posició de Vallverdú era contrària a la multiplicació de les comarques perquè creia que responien als pugnaciosos orgulls locals ("em faré una comarca del meu jardí", escrivia amb sorna). Fins i tot, per posar fi al tema, suggeria de dividir el territori en grans regions d'acord amb criteris econòmics i de desenvolupament previsibles.

En canvi, el grafòman de Palafrugell Josep Pla, en la seva *Guia de Catalunya* (1971) –més tard aplegada a *Tres guies* (1976) de l'Obra Completa–, no es trencava gaire el cap i parlava sense embuts del Pla l'Urgell. No es referia pas a la comarca estricta que tenia la capital a Tàrrega, sinó al "gran llençol agrari que agafa també territoris de la Noguera, de les Garrigues i del Segrià. És, en conjunt, un bon país, consolidat, estable, ric; un país per a viure-hi" (Pla 1971: 194).

Sens dubte, com convenia el mateix Josep Vallverdú a *Viatge entorn de Lleida* (1972: 124-128), fos de l'Urgell o del Segrià, Mollerussa ocupava el centre de la "plana regada" –fins a poder-la considerar la "capital"– i havia sabut aprofitar la modernització provocada per la irrupció de la "gran maquinària", ben avinguda per a "un paisatge de grans planúries". A més d'això, havia catalitzat bona part del comerç específic per a la pagesia, havia estès la seva influència gràcies a la situació estratègica que tenia "al bell mig d'una creu de carreteres d'importància intercomarcal innegable (Balaguer-les Borges i Tàrrega-Lleida)" i, entre altres aspectes, havia potenciat el seu mercat, fins al punt que, simbòlicament, la pagesia del rodal assignava, sense contemplacions, Mollerussa com un centre "realment d'empenta" (Vallverdú 1972: 124).

Com a ciutat representativa de la plana, Vallverdú admetia –ara ja sense la mofa de *Proses de Ponent*– que Mollerussa havia sabut aprofitar la perfecció dels regadius, comptava amb fàbriques i empreses importants i gaudia de comerços dinàmics, de manera que projectava la seva vitalitat econòmica a tota la plana regada. Així mateix, s'hi havien instal·lat les oficines centrals del canal d'Urgell: la ciutat se sentia, en conseqüència, "portaveu dels regants, nucli de la plana regada" (Vallverdú 1972: 125-126). En suma, el nervi de Mollerussa havia tingut l'habilitat d'impulsar, durant el tombant de la dècada dels seixanta als setanta, "una consciència de plana, una intuïció de possibilitats" (Vallverdú 1972: 126).¹

Als anys setanta, efectivament, els límits de les comarques del Principat podien semblar dubtosos, si es prenien com a referència la divisió comarcal de la Generalitat republicana (Conselleria 1937; Vila 1977). Com remarcava el cronista de viatges barceloní Josep M. Espinàs el 1976 en el volum *Les comarques del Principat*, no era un tema de discussió per a tècnics, geògrafs o erudits, sinó, sobretot al Pla d'Urgell, "un fet apassionant que es mastega al carrer, per dir-ho gràficament" (Espinàs 1978: 155).² En opinió d'Espinàs, la polèmica era deguda al

¹ "Pocs exemples tan eloqüents trobaríem com el de la comarca del Pla d'Urgell del desenvolupament accelerat propi dels anys cinquanta ençà", asseveraria, anys a venir, el mateix VALLVERDÚ (1993: VII).

² Espinàs mateix en el seu llibre *Festa Major* (1969: 163) havia deixat testimoni de les adscripcions identitàries d'alguns dels vilatans –els linyolencs– a l'Urgell regat: "Linyola, encara que els llibres diuen que és de la comarca de la Noguera, té les terres regades per la xarxa d'aigües que neix del canal d'Urgell. L'aigua és aquí la vida, i l'aigua duu el nom de l'Urgell, de manera que molta gent del país, que no es planteja les decisions a nivell científic, sinó a nivell vital, es considera filialment urgellenca. (Jo he estat en una masia, a un quilòmetre només de Linyola, que administrativament pertany a un poble molt més allunyat, Ivars d'Urgell. La gent d'aquesta masia es considera de Linyola, com és natural; i fixeu-vos que unes terres a tocar de Linyola, poble qualificat com de la Noguera, s'inclouen en el terme d'Ivars, que duu el cognom d'Urgell. No vull pas discutir la classificació comarcal, però sí assenyalar que sobre l'accentuada fragmentació comarcal que caracteritza el nostre país pot produir-se un fet vitalíssim, decisiu – el canal d'Urgell, per exemple, amb el subcanal i les sèquies– que popularment arriba a crear una consciència de supercomarca.)".

fet que l'ordenació comarcal de Catalunya, el model republicà, no arribà a imposar-se per raó de les circumstàncies històriques. Tres dècades més tard, l'evolució posterior de les terres catalanes en àmbits com ara la indústria, l'economia, les migracions o les comunicacions justificarien, en alguns casos, una nova classificació comarcal.

Espinàs reconeixia que parlar de l'Urgell esdevenia perillós, per tal com podia despertar susceptibilitats sobre la pertinença o no a una comarca o sobre els desigs d'independitzar-se'n. En aquell moment, l'autor de *Viatge al Pirineu de Lleida* (1957) identificava la imatge de l'Urgell amb la del canal i, després de constatar el creixement demogràfic de la ciutat de Mollerussa, abordava amb claredat la polèmica sobre la seva adscripció comarcal, tot expressant una posició –diguem-ne escèptica– molt similar a la de Vallverdú:

D'entrada, Mollerussa no pertany a la comarca de l'Urgell, segons la classificació admesa, sinó al Segrià, o sigui a una comarca presidida per Lleida. Però la rega el subcanal, de manera que està definida –i vitalitzada– per l'aigua de l'Urgell, la famosa aigua de l'Urgell. Mollerussa, que té consciència del seu progrés, no vol ser un "segon" comarcal de Lleida (Segrià) ni un "segon" comarcal de Tàrraga (capital de l'Urgell); vol ser cap d'alguna comarca o demarcació reconeguda. Aleshores hi ha –teòricament– un camí: independitzar-se del Segrià, juntament amb els pobles del voltant, i convertir aquestes terres en una mena d'Urgell de ponent. Però tot això, té un sentit? Jo em penso que no, tenint en compte que la divisió comarcal feta per la Generalitat no té cap força política o administrativa. No té cap sentit pràctic, és evident, però respon a aquells desigs, aquelles tensions, aquelles afirmacions pròpies d'una entitat que vol alçar una bandera al costat de les que ja flamegen. Mollerussa pertany al partit judicial de Lleida, al bisbat de Solsona, a la comarca del Segrià... i a l'aigua de l'Urgell. Les jurisdiccions provoquen a vegades aquests galimaties, que tenen molt poca importància quan les viles són pobres. Però, quan una població capitaleja, tendeix a reclamar un territori propi. En les actuals circumstàncies, tot això no té remei... perquè oficialment la malaltia no existeix (ESPINÀS 1978: 156-157).

Uns quants anys més tard, quan encara no s'havia aprovat oficialment la comarca del Pla d'Urgell, l'escriptor d'Arbeca Vidal Vidal qualificava Mollerussa com "la perla de l'Urgell" i Bellpuig com "la pubilla de la Plana" a *Les rutes de Ponent* (1987). Era una solució salomònica que, implícitament o no, distingia els mèrits històrics d'una ciutat com Bellpuig i, en contrapartida, la prosperitat i la transformació socioeconòmica de Mollerussa. Vidal no defugia tampoc de valorar el plet comarcal en què es trobava immersa la futura capital del Pla d'Urgell:

La imparable expansió de la seva àrea d'influència li ha comportat, amb els anys, de polaritzar al seu entorn els municipis de l'Urgell regat. Ara, els mollerussencs i els altres habitants de la zona, reivindiquen, no sense raó, el reconeixement oficial de la comarca del Pla d'Urgell, la capitalitat de la qual correspondria, naturalment, a Mollerussa. Sembla que existeixen força entrebancs, però amb la bona estrella que en el decurs de la història ha demostrat de tenir la ciutat, podem estar convençuts que, al capdavall, se'n sortiran.

El progrés decidit, fulgurant, americà, sense parió a les nostres contrades, del que fins fa encara no 150 anys era un trist vilatge del tot insignificant, ha enlluernat més d'un comentarista –Tomàs Caballé l'anomena "perla d'Urgell"–, però, alhora, ha modificat d'una forma radical el seu aspecte urbà, no deixant, pràcticament, vestigis del seu passat (Vidal 1987: 62).

TEMPS DE REIVINDICACIÓ

Un dels documents que es troba a l'origen de la creació de la comarca del Pla d'Urgell és la *Ponència presentada pel Secretariat local del Congrés de Cultura Catalana* en la Jornada de difusió i debat de l'àmbit VIII d'ordenació del territori que tingué lloc a la Sala de Plens de l'Ajuntament de Mollerussa el 4 de desembre del 1977.³ Constituint per Jaume Amorós, Ramon Domingo, Gaspar Feliu i Manuel Roure i Arnaldo, el Secre-

³ Sobre els antecedents de les aspiracions comarcalistes, vegeu l'estudi d'ALDOMÀ (1987: 77-81) i, tot i la intenció merament divulgativa, el volum de SERRA (2003: 291-297).

tariat local del Congrés de Cultura Catalana elaborà aquest text per reivindicar la inclusió del Pla d'Urgell en el mapa comarcal que es preveia que seria aprovat una vegada es restablís l'Estatut català.⁴ En aquest text es defensava la comarca com “una realitat ben arrelada a Catalunya” que combinava “trets naturals i humans prou diferenciats” perquè els seus habitants tinguessin “consciència” de formar-ne part. Així i tot, s'argumentava que la territorialització del país no era pas una tasca fàcil, ja que les comarques no tan sols tenien una extensió i una població desiguals, sinó també uns límits indecisos, de manera que la seva delimitació no deixava de ser arbitrària.

A més a més, la comarcalització establerta per la Generalitat republicana tendia, segons s'apuntava en l'esmentada ponència, a confondre la *comarca natural* –“el conjunt de territoris i d'homes amb homogeneïtat suficient i un nom diferenciat”– amb la *demarcació administrativa o econòmica* –“centrada per l'atracció natural (mercat) o imposada (dispensació de justícia, per exemple) d'una determinada població principal sobre els pobles que l'envolten”– a partir de la idea, de vegades errònia, que tota comarca necessitava una capital que la centrés (Secretariat 1977: 2). Car, al marge de la capitalitat, hi havia també la importància dels mercats i dels intercanvis comercials i econòmics que es trobaven a la base del creixement d'alguns territoris.

El preàmbul de la ponència mollerussenca qüestionava la divisió territorial de la Generalitat republicana, que havia situat els pobles que integraven el nucli del Pla d'Urgell en les “comarques limítrofes” de la demarcació de Tàrraga. Si bé la Regió vuitena –amb Lleida com a capital– era considerada una de les més coherents de la planificació territorial de la Generalitat, la distribució interior de les seves comarques es tenia per “bon xic arbitrària” pel que fa als noms atorgats, atès que s'havia fet més sobre la base dels partits judicials o dels grans centres o mercats principals (Lleida, Balaguer, Tàrraga, Cervera, les Borges Blanques) que no pas sobre les “àrees de mercat” més dinàmiques.⁵ Sens dubte, al costat d'Artesa de Segre, Ponts, Guissona, Torà, Agramunt o Bellpuig, la ciutat de Mollerussa era una de les àrees de mercat més actives. Aquest factor, a judici del Secretariat local, no podia ser menystingut a l'hora d'establir la nova comarcalització.

Tot i que antigament l'extensió “desèrtica” –el clot de l'infern– presentés uns límits poc precisos, més contemporàniament designaria la superfície regada a partir del canal. La ponència no s'estava de reivindicar la legitimitat del Pla d'Urgell, sense que això pressuposés la supressió de cap de les comarques predefinides: “Com a comarca natural, geogràfica i humana el Pla d'Urgell queda fora –argüien– de tota discussió i la seva identitat és prou viva perquè cap dels seus habitants no tingui dubte d'aquesta pertinença històricament sentida, però reforçada als darrers cent anys per la comunitat de formes de treball, de problemes i de possibilitats produïdes per la transformació de les seves terres de regadiu” (Secretariat 1977: 4). A aquests criteris, calia afegir-hi el fet que el mercat de Mollerussa (com també el de Bellpuig) exercia de pol de captació de la resta de poblacions del Pla.

A part de qüestionar la denominació d'algunes de les comarques de la divisió que proposava la Generalitat republicana, el Secretariat local lamentava que es prescindís de la importància de la capitalitat exercida per Mollerussa i Bellpuig. En aquest punt, no es compartia gens el criteri d'integrar aquestes dues ciutats –considerades “el cor del Pla”– al Segrià (Lleida) i a l'Urgell (Tàrraga). Més enllà de la confusió entre la divisió administrativa i la comarcal, la ponència valorava la viabilitat real d'una comarca que s'anomenés Pla d'Urgell. Així, es partia de la premissa que la nova organització havia de tenir en compte els canvis, sobretot econòmics i demogràfics, que s'havien produït en les darreres quatre dècades, de manera que era lògic que, en la decisió final, hi tinguessin un gran pes les “consideracions polítiques” (Secretariat 1977: 7).

⁴ Agraïm a Manuel Roure i Arnaldo que ens facilités una còpia de la *Ponència presentada pel Secretariat local del Congrés de Cultura Catalana* (1977) i altres documents del seu arxiu personal sobre la creació de la comarca del Pla d'Urgell, que citem en aquest paper.

⁵ “La Regió vuitena, formada per les comarques de les Garrigues [les Borges Blanques], la Noguera [Balaguer], la Segarra [Cervera], el Segrià [Lleida] i l'Urgell [Tàrraga], constitueix un territori netament agrícola on els regatges provinents dels canals d'Urgell i de la Llitera han introduït als esplets mediterranis preeminents (blat, vi, oli) tota llei de conreus entre els quals sobresurten els farratges, la remolatxa sucrera i les fruites” (CONSELLERIA 1937: 86; VILA 1977: 178).

De fet, la delimitació plantejada per la Generalitat no havia considerat el Pla d'Urgell com a comarca per "la manca d'un mercat central prou important i per tant d'una població amb capitalitat clara; l'excessiva importància donada al partit judicial com a base de la divisió, i la necessitat de disposar d'un nom per a la comarca de Tàrraga i d'una comarca per a les Borges Blanques" (Secretariat 1977: 7).

Davant d'això, la ponència del Secretariat local aportava tot un argumentari a favor de la creació del Pla d'Urgell: (1) la importància dels mercats de Mollerussa i Bellpuig, cada vegada més actius econòmicament, on la gent dels pobles podia comprar des de tractors o automòbils fins a llibres o rellotges, i hi podia trobar des de cases de comerç a l'engròs fins a impremtes, notaris o metges especialistes; (2) l'eventualitat d'establir una capitalitat compartida entre les dues ciutats esmentades; (3) el creixement del cens que havia experimentat Mollerussa (un 110%), una ciutat –n'havia obtingut el títol el 1975– que, tot i tenir un terme municipal molt reduït (7,05 km²), disposava d'un sector industrial i de serveis en auge; (4) la geoeconomia resultant del regatge havia unificat "les formes de treball, d'explotació i de producció agrícoles" (Secretariat 1977: 8), i (5) l'evolució històrica es caracteritzava per uns trets comuns que havien consolidat Mollerussa com a "capital del canal, com a centre de la comarca" (Secretariat 1977: 9). De tots aquests punts, el que esdevenia més definitiu era la prosperitat d'una comarca jove que mostrava el dinamisme i la vitalitat en els diversos sectors econòmics.

Segons la ponència, la nova comarca del Pla d'Urgell, amb capital a Mollerussa, es distribuïria en dues subcomarques (Bellpuig i Mollerussa) i 23 municipis: Arbeca, Barbens, Belianes, Bell-lloc d'Urgell, Bellpuig d'Urgell, Bellví, Castellnou de Seana, Fondarella, Golmés, Ivars d'Urgell, Linyola, Maldà, Miralcamp, Mollerussa, el Palau d'Anglesola, el Poal, Preixana, Puiggròs, Sant Martí de Maldà, Sidamon, Torregrossa, Vilanova de la Barca i Vila-sana. Aquests pobles englobarien un total de 36.969 habitants (segons el cens del 1970), una superfície de 507,43 km² i una densitat de 72,8 habitants per km².⁶

La ponència del Secretariat local del Congrés de Cultura Catalana tingué el suport de Ramon Martín i Bosch, alcalde predemocràtic de Mollerussa, que va adreçar una comunicació a l'àmbit d'ordenació del territori del Congrés datada el 17 d'abril de 1977, vuit mesos abans de la Jornada congressual que hem glossat. En aquest document, Martín i Bosch manifestava que la ciutat no s'havia conformat mai amb la Ponència de la divisió territorial de Catalunya de l'any 1932, perquè disgregava entre les comarques veïnes els pobles compresos dins del Pla d'Urgell. Amb un to hiperbòlic, el batlle mollerussenc afirmava que segurament els nous factors humans obligarien a revisar l'organització comarcal per actualitzar-la i adaptar-la a la nova realitat:

⁶ Es tractava d'un espai –resumim la resta de punts de la Ponència– en què els camps de conreu de cereals, panís, farratges i fruiters n'ocupaven bona part de l'extensió. L'increment del potencial de regatge feia preveure també que aquestes terres podrien dedicar-se a cultius típics d'horta. (D'altra banda, es reputava que la terra estava "molt repartida", tot i que només el 10% de les heretats permetien de mantenir dignament una família, de manera que bona part dels petits propietaris havien de treballar per compte d'altri dins o fora del sector agrari.) Quant a la ramaderia (sobretot porcs, aviram, conills, vedelles i vaques lleteres), es distingia entre les instal·lacions grans i ben dotades dels ramaders i les del petit propietari que complementava amb el bestiar els seus ingressos. A banda del comerç i de la petita indústria que atenien les necessitats de la comarca, es disposava d'instal·lacions amb un radi d'acció molt més ampli, com ara "escorxadors i plantes d'elaborats càrnics, productes làctics, cartró i els seus derivats, prefabricats de formigó, teuleries, farines i pinsos, llavors, arts gràfiques, cambres frigorífiques, indústries metal·lúrgiques, confeccions tèxtils..." (SECRETARIAT 1977: 11). Es conjecturava, fins i tot, que la dedicació de més terres al cultiu d'hortalisses i l'increment de la producció fruitera facilitarien, també, d'establir indústries per a la conserva i transformació d'aquests productes. En relació amb les comunicacions, es reconeixia que la xarxa de carreteres era insuficient i que calia millorar-ne les vies corresponents, per bé que la poca distància entre els pobles ho facilitaria sense un cost excessiu. Es valorava, d'altra part, que la zona podia ser considerada "normalment abastida" pel que feia als serveis sanitaris, telefònics, comercials o bancaris. Quant a l'ensenyament, hi eren representats tots els cicles (des del preescolar al batxillerat) i hi havia també els centres d'educació especial de l'Associació Comarcal Urgell d'Ajuda als Minusvàlids (ACUDAM). En darrer terme, es destacava com a fet peculiar que deu poblacions de la comarca fossin la seu de les dotze "col·lectivitats" de les vint que integraven la Comunitat General de Regants del canal d'Urgell, l'oficina i els serveis centrals de la qual tenien el domicili a Mollerussa des del començament dels regatges.

El *Pla d'Urgell* –disgregat, sobre el paper, per la Ponència– fa molts segles que forma una entitat geogràfica i humana que ha estat, en part, modificada, però a la vegada consolidada per la construcció del canal d'Urgell, que rega la major part de la seva extensió. Desapareguda últimament la Societat concessionària, constructora del canal, i per haver passat aquest a mans dels mateixos regants, els propietaris s'han vist obligats a constituir-se en Comunitat de Regants, amb totes les conseqüències de convivència i d'activitats conjuntes per a regir-la.

Sabem que el traçat del canal no va seguir els límits d'una comarca, sinó els que van imposar les corbes de nivell, i que, per tant, la zona regada no coincideix pas amb el *Pla d'Urgell*, però sí que, encara que part del Pla quedi al secà, forma el nucli principal de les terres regades, raó per la qual gairebé tota la zona regada és coneguda amb el nom d'*Urgell*.

Segons raonava l'alcalde Martín, la ciutat de Mollerussa no pretenia que se li reconegués més mèrits per tal de ser cap de comarca que els que tenien altres ciutats que ja ho eren, ni volia que cap d'aquestes hagués de renunciar a ser-ho; ni tampoc pretenia que totes les terres regades pel canal constituïssin una sola comarca. Només aspirava a reunir tots els pobles que, abans de la construcció del canal, estaven integrats en el *Pla d'Urgell*. És per això que reclamava que l'àmbit del Congrés de Cultura Catalana que s'encarregava de revisar la delimitació comarcal tingués en compte la situació dels pobles pladurgellencs i justificés si era o no necessari de reagrupar-los en una comarca que dugués aquest nom.⁷

Tal com estava previst, en la Jornada de difusió i debat de l'àmbit VIII d'ordenació del territori del Congrés de Cultura Catalana (Mollerussa, 4 de desembre del 1977), es van votar i es van aprovar per majoria les dues propostes del Secretariat local. La primera reclamava que es revisés la divisió territorial de la Generalitat republicana, en el sentit que, d'un costat, es reservés el nom de comarca a la *natural*, tot designant "demarcació", "rografia" o "contrada" a l'*administrativa*, i, de l'altre, que s'optés perquè aquesta darrera fos nomenada d'acord amb la població capital. La segona suggeria que la revisió de l'organització territorial tingués present la creació d'una comarca al *Pla d'Urgell* que correspongués a les característiques (extensió, municipis, superfície, població, densitat i capitalitat) que hem descrit més amunt, tot basant la petició en els punts següents:

1. L'homogeneïtat geogràfica i econòmica de la zona.
2. La reunió d'un nombre suficient de pobles i d'habitants; naturalment, la proposta es fa a reserva de la voluntat, expressada democràticament, dels pobles, que són els que han de tenir la darrera paraula.
3. El paper de Mollerussa i de Bellpuig com a centres econòmics i dispensadors de serveis de tota mena.
4. La conveniència de descongestionar la comarca de Lleida, que el creixement de la capital fa excessivament gran, amb la consegüent saturació dels seus serveis.

En les resolucions del Congrés de Cultura Catalana que es van publicar el 1978, l'àmbit VIII recollia la reivindicació plantejada des del moment que dirimia que la comarca era la forma específica de l'organització territorial catalana i, després de remarcar el pes de les estructures socioeconòmiques en la planificació del territori, apuntava la necessitat de tenir en compte la divisió territorial de la Generalitat de Catalunya del 1936, "quan les forces polítiques d'esquerra i les forces sindicals eren hegemòniques" (Congrés 1978: 383). Entre les vies de solució que proposava per al reequilibri territorial als Països Catalans, es propugnava la dissolució de les "estructures departamentals i provincials" i l'establiment d'un "autèntic poder comarcal" (Congrés 1978: 391-392). El pas previ, segons conclouien, era la reentrada en vigència de la divisió territorial del 1936, a partir de la qual es podrien abordar els problemes històrics o coetanis que calgués, com era el cas de l'Urgell.

⁷ Dos anys més tard, amb motiu d'una visita a Mollerussa del president Josep Tarradellas, el 27 de juny del 1979, l'ajuntament de la ciutat li lliurà un dossier que contenia la ponència presentada pel Secretariat local del Congrés de Cultura Catalana el 4 de desembre del 1977 i altres documents sobre la realitat social i econòmica de la ciutat, acompanyats d'un "prec" del batlle Joan Roca, en què exposava la reivindicació comarcal del *Pla d'Urgell* (ALDOMÀ 1987: 86).

De fet, el mer acte d'afirmació de l'existència del Pla d'Urgell ja era, si bé es mira, legitimador. Més enllà de la tènue continuïtat històrica o dels arguments socioeconòmics, només calia que la "voluntat popular" i la identificació topofilica, per dir-ho en termes de Yi-Fu Tuan (2007), fos canalitzada políticament. Hom era d'una comarca encara inexistent, tot just reivindicada, perquè, ras i curt, se'n volia ser. I, si s'hi pensava una mica, es podien trobar arguments sòlids per justificar-ho, tal com feien alguns cenacles o algunes individualitats vinculades a Mollerussa i que, en el context de l'associacionisme cultural i de l'assemblearisme polític de la dècada dels setanta (Aldomà 1987: 81-82), trobaren en el Congrés de Cultura Catalana un espai per a fer valer la seva veu.⁸ La nova comarca s'autoproclamava una comunitat "natural" amb tots els ets i uts, en la qual Mollerussa havia anat afermant, des de la dècada dels seixanta, la seva capitalitat, en termes d'activitat industrial, comercial o de serveis, com a "centre de l'àrea regada pels canals d'Urgell" (Mateu 1996: 154).⁹ Era una reivindicació autodeterminista –necessàriament carregada de l'"orgull" que feia notar Espinàs– que anava, diguem-ne, aurelada per l'embranchida modernitzadora de Mollerussa (no endebades La Trinca cantava allò de "Mollerussa, mon amour", ja el 1973).

DEBATS I CONTROVÈRSIES

El mollerussenc Gaspar Feliu i Montfort, un dels ideòlegs de la reivindicació de la comarca del Pla d'Urgell, va intervenir decisivament en els debats sobre l'organització territorial de Catalunya amb uns plantejaments que entren en plena sintonia amb la ponència elaborada pel Secretariat local del Congrés de Cultura Catalana. En un article al programa de la Fira de Mollerussa del 1978, el professor Feliu manifestava el contrasentit que veia en el fet que Mollerussa i els pobles del seu voltant fossin esmicolats entre el Segrià, les Garrigues, l'Urgell i la Noguera, i defensava explícitament la comarca natural del Pla d'Urgell tant en termes geogràfics com identitaris:

A grans trets, podem dir que el Pla d'Urgell acaba on el terreny deixa de ser pla, on la terra deixa de ser de reg. A les voreres hi ha uns quants pobles dubtosos de la seva pertinença, però més aviat és perquè consideren que només una part del seu terme és al pla o bé al reg. La identitat comarcal és, en conjunt, fora de tota discussió: ni els seus habitants ni els de les comarques veïnes no tenen cap dubte sobre la seva pertinença o no a la comarca; pertinença d'arrel històrica, però reforçada els darrers cent anys per la comunitat de formes de treball, de problemes i de possibilitats que el regadiu comporta (FELIU 1984: 980).

Feliu qüestionava els criteris que van guiar la confecció del projecte de divisió territorial de la Generalitat republicana, que, en el cas del Pla d'Urgell, l'esmicolava en quatre comarques, un fet que creia que era una inadequació flagrant al sentiment popular. Al seu entendre, la delimitació plantejada implicava el trencament de la comunitat natural del Pla d'Urgell, des del moment que repartia els pobles entre diverses circumscripcions i situava, per exemple, Mollerussa en la comarca del Segrià i Linyola en la de la Noguera. En aquest aspecte, tot i admetre que en el fons la decisió de crear-la o no era una qüestió política, apostava pel reconeixement d'una comarca que aglutinés el centre del Pla, atenent a la creixença demogràfica i econòmica d'aquest territori.

Com ja havia fet el Secretariat local, Feliu (1984: 983-984) proposava que la nova demarcació es constituís amb els pobles de la rodalia de Mollerussa i de Bellpuig –naturalment, amb el vistiplau dels ajuntaments, un cop fossin elegits democràticament– i adduïa arguments tant de tipus identitari i econòmic –"el sentiment de comunitat dels pobles cridats a formar-la, tant de comunitat humana, de convenciment de pertànyer al Pla

⁸ Una delegació del Pla d'Urgell participà també en algunes de les activitats programades per l'àmbit VIII del Congrés de Cultura Catalana, dedicat a l'estudi de l'ordenació territorial dels Països Catalans (RIERA 1983: 153-158; LLUCH 1984: 954-966; ALDOMÀ 1987: 82-83).

⁹ Pel que fa a la legitimació històrica, cal tenir en compte, si més no, les transformacions produïdes per l'arribada de l'aigua a la zona el 1862 o la institucionalització del mercat el 1872 i de la fira el 1873 (MATEU 1996: 148-156).

d'Urgell, com de comunitat d'interessos econòmics" –com pragmàtic– "el creixement de Lleida, que fa de l'anomenat Segrià una comarca de població excessiva i per tant desproporcionada amb la consegüent saturació i incomoditat dels seus serveis, cosa que la nova comarca vindria parcialment a reduir". A propòsit de la capitalitat, Feliu considerava que el creixement espectacular de Mollerussa dels anys trenta als anys setanta, la seva condició de ciutat i l'increment de l'activitat en el sector serveis eren indicadors prou forts perquè li correspongués de ser la capital de la nova comarca, si bé estava obert a una capitalitat compartida amb Bellpuig.

La transformació de la ciutat de Mollerussa, que havia passat en poques dècades de ser una població eminentment agrícola i comercial a convertir-se en un centre industrial i de serveis, era un dels arguments més incontestables per esgrimir la necessitat de crear una nova comarca. El sentiment dels mollerussencs i dels vilatans d'altres pobles veïns, atiat pels cenacles polítics i intel·lectuals locals, que, a poc a poc, anaven prenent posicions en la brega partidista d'una democràcia constituent, era, en bona part, favorable a considerar la plana regada pel canal d'Urgell com una entitat concreta i coherent, cohesionada per uns mateixos interessos i més o menys ben fitada.¹⁰ La força centrípeta de Mollerussa, que hi exercia la capitalitat potencial era, deguda al fet que s'erigia no tan sols en un nucli comercial, econòmic i industrial molt dinàmic i en creixença, sinó també perquè era un pol d'atracció –mercat, serveis, educació, oci, etcètera– per als habitants del territori.¹¹

Sigui com vulgui, la proposta del professor Feliu se situava en el cor dels debats sobre la validesa de la divisió territorial confeccionada als anys trenta que generà posicions contraposades sobre el grau de vigència o pertinència de la comarcalització republicana. En un article publicat a *Serra d'Or* l'estiu del 1978, el mateix Feliu (1978: 39-40) definia la comarca com "una extensió mitjana de territori amb un paisatge, unes formes de producció i una evolució històrica semblants, que ocasionen una homogeneïtat suficient de mentalitats i de formes de vida que ens permet de parlar d'una comunitat amb un nom propi i diferenciat. D'acord amb això, els elements bàsics de la comarca foren el paisatge, la tradició i les formes de vida". A més d'advertir sobre la necessitat de diferenciar entre "comarca" i "rodalia", tal com es proposava en la Jornada del Congrés de Cultura Catalana, Feliu reiterava la seva defensa de l'entitat comarcal del Pla d'Urgell.

Poc després, el geògraf Joan Soler i Riber (1978: 76) va publicar a *Serra d'Or* una rèplica a l'article de Feliu en què, si bé coincidia en el fet que eren necessàries una revisió i una actualització de la divisió territorial republicana, optava per ser més prudent i no encetar la capsula dels trons: suggeria únicament la possibilitat de "segregar del Segrià (prou potenciat per Lleida) la rodalia de Mollerussa, on forma un quasi enclavament, o 'península' territorial, i, amb alguns pobles de la Noguera i de les Garrigues que en depenen, integrar-la a l'Urgell, encara que fos compartint alguns serveis centrals amb Tàrrrega".

¹⁰ En l'efímera publicació mollerussenca *Urgell* (1964), d'expressió castellana, es pot deduir, encara que sigui molt tènue, "una voluntat de donar una imatge aglutinadora dels pobles que vint-i-quatre anys després conformarien part de la nova comarca del Pla d'Urgell" (CULLERÉS 1998: 102). En aquest sentit, caldria estudiar a fons l'aportació a la topofília comarcal –i a la vida cultural en general– de revistes com ara *Isard* (1979-1987), *Urgell 2000* (1981-1982), *El Pla d'Urgell* (1988-1994) o *Mascanfull* (1988-1995), i de les publicacions dels pobles del Pla: *Avenç*, d'El Palau d'Anglesola (1976); *Carrilet*, de Bellvís (1977); *Barret Picat*, de Linyola (1979); *La font*, d'Ivars d'Urgell (1982), i *Esclat*, de Golmés (1985). Paral·lelament, també fóra interessant d'analitzar de manera detallada les informacions i les opinions publicades a la premsa nacional i comarcal –que ha inventariat en part Ricard SERRA (2003: 299-307)– sobre la reivindicació de la comarca. O, encara, estaria bé de tenir en compte el paper actiu que hi degueren prendre associacions o entitats com ara l'Agrupació Sardanista de Mollerussa (1946), l'Agrupació Catalana Colldejou de Promoció Excursionista (1974) o Ràdio Ponent (1982).

¹¹ Els estudiants que vam tenir la sort de fer el BUP (1985-1988) i el COU (1988-1989) a l'Institut Terres de Ponent de Mollerussa –inaugurat el 1980– vam viure no únicament un dels millors períodes d'aquest centre, que tenia un equip docent jove i il·lusionat, sinó també l'efervescència de la reivindicació comarcal en què la rutilant Mollerussa feia valer tots els seus mèrits. Si bé algun dissabte al matí –els joves de Linyola, si més no– anàvem encara al mercat de Balaguer o ens tocava visitar Lleida per fer-hi consultes mèdiques o gestions administratives, poc agràides, la nostra vida –tant pel que fa als estudis com a l'educació sentimental– estava vinculada de manera ineludible a la futura capital de la nova comarca –Mollerussa ens tenia, en aquest sentit, el cor robat. Si a fora ens preguntaven d'on érem, dèiem: "De Linyola, un poblet a tocar de Mollerussa". D'altra banda, una mica alegrement, els redactors de la revista local *Barret Picat* també vam aixecar, durant aquells anys, la bandera de la reivindicació de "lo Pla d'Urgell". Aprofitem l'avinentesa per agrair a l'amic Esteve Mestre, director de *Barret Picat*, la recomanació de l'article que citem en la bibliografia sobre la història del Consell Comarcal de l'Urgell.

La contrarèplica de Feliu (1979: 36-37), també a les pàgines de la prestigiosa revista montserratina, insistia en la importància de diferenciar les definicions del concepte de comarca, atès que la seva posava l'accent en els "factors de producció" com a cohesionadors –"unes mateixes formes de treball, condicionades per factors naturals (clima, tipus de sòl) i sociohistòrics (migracions, formes de propietat, comunicacions)" que originarien una mentalitat compartida–, mentre que la de Soler valorava sobretot els "factors de distribució i de serveis", que cohesionaven la comarca al voltant d'un centre –la capital. La primera, la natural, esdevenia una comarca vista des de baix, en què el paisatge, la mentalitat, la interacció de l'home i la terra eren els trets més distintius; la segona, la demarcació administrativa, s'organitzava, per contra, des de dalt com a unitat de relació i de gestió.

Entre l'extensa i variada literatura sobre la divisió comarcal i els debats que generà (Riera 1983; Lluch 1984; Argullol 1986), val la pena de destacar l'estudi exhaustiu que publicà el 1981 la Fundació Jaume Bofill a cura de Lluís Casassas i Joaquim Clusa.¹² Després d'analitzar diversos condicionants territorials, econòmics o socials, els autors feien una proposta singular, que tanmateix no gaudia de cap tradició al darrere: una unitat d'administració local, anomenada municipalia, que aspirava, entre altres aspectes, a resoldre els contenciosos comarcals i a simplificar les decisions de govern. Curiosament, una de les 127 municipalies projectades era la de Mollerussa que incorporaria també Bell-lloc, Arbeca, Puiggròs, Torregrossa, Miralcamp, Sidamon, Fondarella, el Palau d'Anglesola, Golmés, Vila-sana, Bellvís i el Poal (270 km² i 24.264 habitants l'any 1978). Els criteris per delimitar aquest "sector de la plana regada pel canal d'Urgell, d'una horitzontalitat gairebé total" no es basaven en "realitats físiques", sinó en "fets humans": "Mollerussa és la seu –afirmaven– de l'empresa del canal d'Urgell, un centre dinàmic d'implantació industrial, un mercat agrícola viu, el lloc d'ubicació de serveis cada vegada més diversificats. És l'indiscutible centre organitzador d'aquelles terres" (Casassas 1981: 247).

Uns quants anys després, el 1987, la Mancomunitat de Municipis del Pla d'Urgell va publicar el documentat estudi *El Pla d'Urgell com a unitat territorial. Una identitat comarcal*, a cura d'Ignasi Aldomà, Romà Pujades i Joan Farré. Era l'aportació més definitiva a l'argumentari a favor de la creació de la nova comarca. Com s'exposava en la presentació, la reivindicació de la "comarcalitat del Pla d'Urgell" entroncava amb el descontentament que havia generat la divisió territorial de Catalunya, conduïda per Pau Vila, el 1932, per tal com "migpartia el Pla d'Urgell tradicional en quatre comarques diferents" (Aldomà 1987: 7). Amb la represa estatutària del 1979 i la voluntat d'instaurar la comarca com a entitat local (Llei 6/1987), a partir de la divisió territorial aprovada el 1936, els setze ajuntaments que acabarien integrant la nova comarca s'havien reunit amb un propòsit molt clar: "Donar la màxima publicitat cara enfora sobre la realitat comarcal del Pla d'Urgell i pressionar perquè, arribat el moment, fos reconegut el Pla d'Urgell com a comarca" (Aldomà 1987: 8). Una de les primeres accions fou precisament encarregar a l'equip tècnic conduït per Aldomà i Pujades –Farré en signaria la part històrica– un estudi que fonamentés teòricament la voluntat dels ajuntaments de constituir-se en una nova comarca.¹³

A banda de situar la problemàtica en un context més ampli i d'examinar la delimitació comarcal del temps de la Segona República i les reivindicacions contemporànies del Pla, l'estudi n'analitzava exhaustivament el marc natural, l'evolució històrica, els signes d'identitat popular, els factors socioeconòmics o, entre altres qüestions, la situació dels serveis públics i els equipaments. L'anàlisi es proposava demostrar amb dades i arguments la necessitat de reconèixer oficialment la comarca del Pla d'Urgell amb capitalitat a Mollerussa i, amb un cert *parti pris*, conclouïa que qualsevol altra solució seria "distorsionar la realitat i dificultar el bon funcionament de la futura divisió comarcal" (Aldomà 1987: 361). Les raons que s'aportaven per justificar que el cas de Mollerussa i el Pla d'Urgell esdevenia més complex que els altres en litigi eren aquestes:

¹² Val a dir que el prestigiós geògraf Lluís Casassas formaria part, juntament amb Joan Vilà i Valentí, de la comissió tècnica encarregada d'exposar el seu parer sobre la creació de les noves comarques del Pla de l'Estany, el Pla d'Urgell i l'Alta Ribagorça.

¹³ L'estudi d'Aldomà i Pujades es presentà als ajuntaments el mes de març del 1987, poc abans de la Fira de Sant Josep de Mollerussa i, posteriorment, es decidí que fos editat en llibre.

a) Mollerussa està a un nivell jeràrquic superior al dels altres nuclis urbans que plantegen reclamacions comarcals.

b) L'àrea d'influència de Mollerussa involucra quatre de les comarques establertes per la Ponència, de manera que no és vàlida la solució de reconèixer-li una petita àrea d'atracció dins de la comarca del Segrià.

c) L'esperit descentralitzador que hi ha darrere de la futura divisió comarcal no requereix una comarca de Lleida excessivament gran, ja que com a capital regional aglutina ja un ampli territori molt superior a l'àmbit comarcal (Aldomà 1987: 361).

Conscient que la nova comarca suposava la modificació de les veïnes, l'estudi ofería tres solucions per a la configuració del Pla d'Urgell segons el nombre de municipis que aglutinés: (1) vint-i-set, corresponents a la comarca natural del Pla d'Urgell o l'Urgell, una àrea socioeconòmica homogènia, regada pel canal; (2) dinou, coincidents amb l'àrea d'influència, en un sentit ampli, de la ciutat de Mollerussa, i (3) catorze, que estaven vinculats de manera molt estreta a aquesta ciutat. En tot cas, fos quina fos la proposta que s'avalés –curiosament, estigué entre la dos i la tres, ja que, als catorze municipis, s'hi sumaren Barbens i Ivars d'Urgell–, el treball arribava a la conclusió que el Pla d'Urgell era “perfectament” viable si es comparava amb la resta de comarques catalanes “tant pel que fa a la població, com pel que fa a l'extensió”, així que “ni tan sols amb la solució més restrictiva no seria pas la comarca més petita ni la menys poblada” (Aldomà 1987: 362).

L'HORA DE LA POLÍTICA

Els arguments dels experts i els anhels dels pladurgellencs topaven amb la dificultat d'endegar políticament un tema tan complex com el de l'organització comarcal de Catalunya, en què hi havia en joc factors múltiples (polítics, jurídics, econòmics, socials, etcètera), i més si es tractava de crear noves comarques en detriment de les que ja estaven projectades o, almenys, amb el seu vistiplau. Havia arribat l'hora de la política.

Un cop instituits els primers ajuntaments “democràtics”, els consistoris del Pla d'Urgell crearen, el 1979, un organisme intermunicipal anomenat Consell Comarcal de l'Urgell, amb seu social a Mollerussa (Anònim 1980: 2-4; Aldomà 1987: 87-88).¹⁴ Era format per 28 pobles i, entre els seus “punts bàsics”, hi havia els següents: (1) definir la comarca com a base de la descentralització administrativa, econòmica i política i de la participació ciutadana; (2) reestructurar les comarques d'acord amb la voluntat popular i les característiques geogràfiques, econòmiques i socials de cada poble, bo i actualitzant la divisió del 1932; (3) potenciar la reafirmació comarcal com “una veritable descentralització administrativa, econòmica i política de Catalunya, rebutjant la perpetuació d'una demarcació de caire plenament centralista com és la província, aliena a la realitat política catalana”, fet que suposava aconseguir el traspàs de les competències de les diputacions als nous organismes comarcals, i (4) elaborar uns programes de política comarcal que incloguessin la “nova delimitació de la comarca de l'Urgell” per presentar la proposta a la Generalitat, quan fos convenient (Anònim 1980: 2-3).¹⁵ Tot i el dinamisme del

¹⁴ La iniciativa del Consell Comarcal de l'Urgell ha de situar-se en el context del procés de democratització i de les accions reivindicatives de les acaballes dels anys 70, en què bona part dels alcaldes i regidors dels primers ajuntaments democràtics del Pla eren líders que s'havien forjat en les lluites menades pel sindicat Unió de Pagesos (ALDOMÀ 1986). Com a eix aglutinador, Unió de Pagesos s'organitzava sobre la base comarcal derivada de l'organització dels seus mateixos afiliats, de manera que és ben lògic que “els representants municipals provinents del moviment democràtic pagès projectessin la seva actuació sobre un espai molt semblant al que abastava la ‘Unió de Pagesos de l'Urgell’” (ALDOMÀ 1987: 88).

¹⁵ Els pobles que formaven part del Consell Comarcal de l'Urgell eren aquests: Mollerussa, Miralcamp, Vilanova de Bellpuig, Bellpuig, Preixana, Anglesola, Vilagrassa, Barbens –Seana–, Ivars d'Urgell –Vallverd–, la Fuliola –Boldú i el Tarrós–, Vila-sana, Golmés, Fondarella, Sidamon, Bell-lloc, els Alamús, el Poal, Térmens, Linyola, Penelles, Bellmunt, Castellserà, Castellnou de Seana, el Palau d'Anglesola, Bellví –els Arcs–, Bellcaire d'Urgell, Tornabous –la Guàrdia– i Vallfogona de Balaguer –la Ràpita. La Permanent d'aquest organisme “oficiós”, escollida per votació majoritària en l'assemblea general del 17 d'octubre del 1979, era integrada per Joan Solé (Bellcaire d'Urgell), Joaquim Mir (Linyola), Enric Cerqueda (Bell-lloc d'Urgell), Pere Casals (Mollerussa), Josep M. Cases (Vallfogona de Balaguer), Francesc Ricart (la Fuliola) i Jaume Massot (Miralcamp) (ANÒNIM 1980: 4).

començament, la conjuntura institucional –l'oposició implícita de la Generalitat– va jugar en contra del Consell Comarcal de l'Urgell fins al punt d'abocar-lo a la dissolució el 1980.

Quan el Parlament de Catalunya començà a reactivar el tema de l'organització territorial a la primavera del 1986, la ciutat de Mollerussa prengué la iniciativa i capitanejà la reivindicació del Pla d'Urgell en el mapa comarcal que es projectava. Va crear, de primer, a final de febrer del 1986, una comissió gestora amb una representació dels ajuntaments implicats i, poc després, una Mancomunitat de Municipis del Pla d'Urgell –l'esmentada més amunt.¹⁶ El dia de la inauguració de la Fira de Sant Josep del 1987, els alcaldes que la constituïen van aprofitar la visita del president Jordi Pujol per lliurar-li l'informe d'Aldomà, Farré i Pujades, en què, com hem vist, s'analitzaven les raons socioeconòmiques i els antecedents històrics que justificaven la creació de la nova comarca.

Val a dir que, per resoldre el plet comarcal, era necessari, en el cas del Pla d'Urgell, l'acord del Segrià, les Garrigues, l'Urgell i la Noguera, que havien d'estar predisposades a desprendre's d'alguns dels pobles que aixoplugaven. En aquest sentit, en el contenciós polític supramunicipal, el punt d'inflexió es produí en l'assemblea extraordinària de l'Associació Catalana de Municipis –de tendència convergent, enfront de la Federació de Municipis de Catalunya, d'hegemonia socialista– que tingué lloc a Igualada el 7 de febrer del 1987.¹⁷ S'hi presentà el manifest *Defensem les comarques*, en el qual, bàsicament, es donava suport al contingut de les quatre lleis sobre l'organització territorial que estaven pendents de discussió al ple del Parlament, s'apostava per la implantació immediata de les comarques i es denunciava “la instrumentalització sectària” que s'havia fet del tema. Al mateix temps, diversos alcaldes o regidors dels municipis del Pla d'Urgell lliuraren a la mesa d'aquesta assemblea una instància en la qual sol·licitaven que es tingués en compte el seu vot particular en contra dels articles 7 i 8 del capítol II –modificació de les demarcacions comarcals– i l'article 9 del capítol III –creació de comarques– de la proposta de la llei comarcalitzadora, atès que, tal com estaven redactats, l'infantament d'una nova comarca depenia de la voluntat política de les ja existents.¹⁸ Assumida per l'Associació Catalana de Municipis, aquesta petició forçà el Govern i el Parlament a introduir un canvi semàntic en l'articulat de la llei, tot fent que l'opinió de les comarques afectades passés de ser vinculant a consultiva. Amb aquesta modificació valuosa, els contraris a la creació de la comarca del Pla d'Urgell veieren minvada la seva força política.

Al cap de catorze mesos de discussions, el Parlament de Catalunya abordà el debat sobre l'organització territorial sense consens polític, amb els dos partits majoritaris picant-se les crestes.¹⁹ De les quatre lleis

¹⁶ Uns mesos abans, en un ple extraordinari, el 7 de febrer del 1986, l'Ajuntament de Mollerussa va aprovar una moció en contra de l'esborrany de la llei d'organització territorial i a favor de crear la comarca del Pla d'Urgell. L'acord municipal fou enviat al president Jordi Pujol; al conseller de Governació, Macià Alavedra, al president del Parlament, Miquel Coll i Alentorn, i als grups parlamentaris de Catalunya.

¹⁷ Agraïm a Francesc Ponsa, cap de premsa de l'Associació Catalana de Municipis, que ens hagi facilitat una còpia del manifest de l'Assemblea d'Alcaldes i Regidors, *Defensem les comarques* (Igualada, 7 de febrer del 1987), i la instància dels alcaldes o regidors dels municipis del Pla d'Urgell (datada també el mateix dia de l'assemblea, tot i que la capçalera impresa del paper és de l'Ajuntament de Mollerussa).

¹⁸ Els alcaldes i regidors dels municipis del Pla conclouïen així l'exposició de motius: “Creiem que el camí a seguir no és gens fàcil, quasi impossible, ja que sols depenem de la voluntat política del Govern i la majoria parlamentària de torn i, a més a més, de la posició i pressió política que puguin fer tots aquells que s'oposin a la nostra voluntat, com a municipis lliures d'elegir el nostre propi futur mitjançant el reconeixement oficial de lo que ja és real, la comarca del Pla d'Urgell”.

¹⁹ El dia en què havia de començar el debat sobre les lleis d'ordenació territorial al Parlament de Catalunya, l'editorial de l'*Avui* hi aportà dues reflexions, una adreçada a CiU –la majoria més votada– i l'altra al PSC –la minoria més votada–: “De cara a la majoria, caldria considerar que no n'hi ha prou amb la simple aritmètica dels vots –tot i que aquesta aritmètica és l'expressió de la sobirania popular que fins ara ha tingut més èxit– i que la mateixa transcendència del debat reclama un acostament generós als postulats de les altres forces polítiques, especialment d'aquelles que no només es defineixen com a nacionalistes sinó que actuen com a tals. De cara a les minories –i, en especial, de cara a la minoria més votada, és a dir, el Partit dels Socialistes de Catalunya– caldria recordar que el veredict del Parlament s'ha de considerar inapel·lable si de veritat es vol respectar i consolidar la força i el prestigi d'aquesta institució bàsica en l'ordenació jurídica i política del nostre autogovern. Volem dir que cal reclamar dins l'hemicicle ser tinguts en compte i escoltats, i que és possible fer-ho amb la màxima vehemència. Però, al mateix temps, no resultaria fàcil d'acceptar per a l'opinió pública maniobres jurídiques que tendissin a condicionar o retardar l'acompliment del que acordi el Parlament o actuacions administratives que caminessin en la mateixa direcció” (*Avui* 1987).

que s'havien de discutir –diputacions, comarques, fet metropolità i municipis–, la relativa a la comarcalització constava de 47 articles i nou disposicions, dos textos alternatius –Partit dels Socialistes de Catalunya [PSC] i Partit Socialista Unificat de Catalunya [PSUC]– i 134 esmenes. Després d'un debat intens, d'un partidisme flagrant, la llei fou aprovada el 27 de març del 1987 per 68 diputats, o sia, per majoria absoluta, gràcies al suport que van donar-hi Convergència i Unió (CiU), Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), Aliança Popular (AP) i el Grup Mixt, mentre que van oposar-s'hi el PSC i el PSUC. La Llei sobre l'organització comarcal de Catalunya (6/1987, del 4 d'abril) establí en el preàmbul que la institucionalització de la comarca havia de significar un aprofundiment en la descentralització i un buidatge parcial de les competències de les diputacions. Pel que fa a la delimitació del mapa de les comarques, feta a partir de la Generalitat republicana, optava per "una solució equilibrada" que, tot i reservar la potestat final al Parlament, obligava a sotmetre a consulta municipal l'establiment de la divisió comarcal i, alhora, reconeixia als municipis la iniciativa per modificar-lo o fins i tot, si hi havia consens, per crear comarques noves (capítol III, article 9).

Pel Decret 216/1987, del 19 de maig, es convocava la consulta municipal per a l'establiment de la divisió comarcal, en un procés que va concloure's en la seva primera fase amb l'aprovació de la Llei 22/1987, del 16 de desembre, segons la qual s'establien la divisió i l'organització comarcals de Catalunya i l'elecció dels consells corresponents, d'acord amb el mapa que resultava dels decrets de la Generalitat de l'any 1936. La decisió que prengueren alguns municipis en la consulta decretada no degué ser pas fàcil, perquè hi entraven interessos d'índole diversa, i de segur que hi foren molt més determinants els factors de caire polític i socioeconòmic que no pas d'altra mena, tal com podrien testimoniar els qui ho van viure de prop.²⁰

Les motivacions que s'adduïren per rebutjar l'organització territorial es poden deduir dels diversos acords presos pels municipis sobre la integració comarcal que signaren els plens dels ajuntaments durant l'estiu del 1987 (Comissió 1987). Els consistoris havien de respondre concretament a la pregunta: "Dóna l'ajuntament la conformitat a la integració del seu municipi a la comarca que li assigna l'annex de la Llei 6/1987, del 4 d'abril?".²¹ Bona part dels ajuntaments, sense encaparrar-s'hi gaire, es limitaren a fonamentar –de manera més o menys explícita– la seva discrepància en l'estudi d'Aldomà, Farré i Pujades que hem comentat més amunt o, a títol només enumeratiu, en les motivacions de caire geogràfic o socioeconòmic. D'entre les actes de les sessions plenàries en què es resolgué la qüestió, val la pena de destacar la de l'Ajuntament de Mollerussa i el de Linyola, que foren els únics consistoris –juntament amb el de Torregrossa– que van fer constar en l'acord les posicions dels grups municipals. En la de Mollerussa, que tingué lloc el 10 d'agost del 1987, l'alcalde Josep Grau (CiU) exposà els arguments de la proposta marc:

L'Organització territorial i el Règim local de Catalunya, que regulen les quatre Lleis recentment aprovades pel Parlament de Catalunya, signifiquen per al nostre país el retrobament de les àrees territorials i de gestió autòctones i la superació, per tant, del model centralista imposat a Catalunya. El nou model d'organització ens permetrà de donar una resposta satisfactòria als problemes que la nostra col·lectivitat té plantejats a nivell local, i aquí jugarà un paper transcendent el nou ens local: la comarca, que es concep fonamentalment com una entitat d'assistència i col·laboració municipal.

Podem manifestar, doncs, que és del màxim interès la col·laboració municipal en la nova organització territorial instaurada a Catalunya per l'Estatut d'autonomia i concretada amb l'aprovació de les quatre lleis esmentades i, especialment, en la institucionalització de la comarca com a ens local bàsic en

²⁰ De cara al vint-i-cinquè aniversari de la creació del Pla d'Urgell el 2013, convindria de recollir en un llibre la reproducció facsímil de les actes de les sessions de plens en què els ajuntaments expressaren la seva opció comarcal, acompanyada d'una tria dels articles publicats a la premsa nacional, comarcal o local sobre la reivindicació del Pla d'Urgell i dels testimonis dels "actors" més significatius de la vida política, cultural i associativa d'aquells anys. Recentment, per exemple, en una entrevista a la revista *Arts*, Joan Solé Cercós, el primer batlle "democràtic" de Bellcaire d'Urgell, feia memòria de la implicació dels alcaldes en la demanda d'una nova comarca (TALARN 2011: 4-5).

²¹ Cada ajuntament acordà formar part de la comarca del Pla d'Urgell –per discrepàncies amb la integració comarcal assignada per la Llei 6/1987– en votacions ad hoc, o bé per majoria àmplia –Barbens, Linyola i Torregrossa–, o bé per unanimitat –Bell-lloc d'Urgell, Bellví, Castellnou de Seana, Fondarella, Golmés, Ivars d'Urgell, Miralcamp, Mollerussa, el Palau d'Anglesola, el Poal, Sidamon, Vilanova de Bellpuig i Vila-sana.

l'estructura organitzativa de la Generalitat. Hem de manifestar també, però, que discrepem de la integració del nostre municipi en la comarca del Segrià.

Aquesta discrepància es fonamenta en l'estudi del Pla d'Urgell com a entitat comarcal [el d'Aldomà, Farré i Pujades] que s'acompanya a aquesta proposta i que, en conclusió, ens mostra la voluntat i identitat comarcal dels pobles del Pla d'Urgell, i la formació del Pla com a comarca de fet amb unitat física i natural i el canal d'Urgell com un condicionament de l'homogeneïtat socioeconòmica i l'aspiració històrica d'ésser comarca, tenint tots els elements necessaris de territori, riquesa, població i centre de serveis.²²

Ramon Vilalta i Oliva (PSC) manifestà que el grup socialista rebutjava la integració de Mollerussa al Segrià i es feia partícip de "l'anhel de creació de la nova comarca". Així i tot, discrepava de les raons exposades en la proposta de la presidència i del preàmbul de la Llei 6/1987 aprovada per la Generalitat, perquè, segons deia, "destrossen Catalunya". A més a més, acusava l'alcalde d'excessiu protagonisme personal en el tema de la comarca. Al seu torn, Gaspar Pinent i Mitjana (AP) també es posicionà en contra del preàmbul esmentat, bo i al·legant que el seu partit rebutjava "la llei que suprimia les diputacions". A desgrat d'aquestes rèpliques de tipus polític –centrades sobretot en l'oposició del PSC i l'AP a reduir les competències de les diputacions–, els acords de la proposta foren aprovats per unanimitat, amb les reserves del grup socialista al preàmbul.

Pel que fa al consistori linyolenc, on la sessió plenària –de caràcter extraordinari– es formalitzà el 9 de setembre del 1987, després de procedir a la votació –nou vots en contra de romandre a la comarca de la Noguera, i un vot a favor–, els grups municipals que ho volgueren, bo i començant pel seu alcalde, Joaquim Mir i Bauló, van explicar així el seu vot:

El grup AIPN [Agrupació Independent Progressista i Nacionalista] ha votat en contra de la proposta motivat pel sentiment dels veïns que, des de sempre, s'han considerat de l'Urgell. És evident que Linyola, deixant de banda la vessant històrica i partint de la premissa geogràfica, forma part d'una comarca natural, la que ara es reivindica amb el nom de Pla d'Urgell. Tots els seus habitants guarden una afinitat de formes de pensar i actuar, tenen una mateixa agricultura i ramaderia, iguals sistemes de treball, idèntics problemes, en fi, una mateixa base socioeconòmica, cosa que no es pot dir de la comarca on som ara, en la qual trobem pobles diametralment oposats tant per llur configuració geogràfica com pel sistema de vida que comporta unes formes de pensar i actuar diferents.

Cal, però, trencar una llança a favor de la Noguera. Aquí ens hi trobem com a casa, la seva gent és senzilla i oberta, fet que potser no es donarà en una altra comarca; altrament, són dubtosos els avantatges que s'aconseguiran amb un canvi; tot al contrari, el que sí és inqüestionable és que una comarca rica mai no gaudirà d'avantatges fiscals ni d'ajuts per part de l'Administració, i així n'haurem d'assumir les conseqüències.

El fet cultural també cal valorar-lo. Balaguer és una ciutat plena d'història, on tot ens recorda el seu passat, noble, imprimint alhora dignitat al seu present; i Linyola forma part d'aquest passat històric, i així trobem que a Balaguer el tàndem història-cultura exerceix un fort condicionant pels que anteposem els valors morals als econòmics. En fi, si tot segueix el procés que es preveu, Linyola formarà part d'aquesta nova comarca del Pla d'Urgell, però no podrem evitar mirar amb enyorança cap a la que ara volem deixar.

Cal, però, que siguem realistes; nosaltres som els representants dels veïns i ens pertoca interpretar i fer complir la seva voluntat, una voluntat que s'ha fet sentir des de sempre mostrant el ple convenciment que Linyola és Urgell i mirant amb escepticisme l'adscripció a la Noguera; per tot això, perquè nosaltres ens devem al poble i el poble vol formar part de l'Urgell és pel que hem votat en contra.

Pren la paraula el portaveu del grup CiU, Jaume Balcells, el qual manifesta la seva alegria pel resultat i, fent explicació del vot, diu que, atès que molts dels seus punts de vista han estat assumits o exposats per la presidència, evitarà ser reiteratiu. Vol, però, evidenciar que CiU tenia clar que aquest era

²² Grau també comentà que, com a gestions prèvies, s'havia creat la Mancomunitat del Pla d'Urgell amb els seus corresponents Estatuts, a la qual s'esperava que s'integressin altres pobles.

l'únic resultat possible, que el poble s'ha identificat sempre amb l'Urgell per un seguit de raons socials, humanes i, sobretot, econòmiques i que està segur que la unió serà positiva. Quant a les raons històriques al·legades pels defensors de Balaguer, és possible que aquesta ciutat tingui el pes més important, però no es pot tenir tot i cal donar prioritat a l'aspecte econòmic i al sentir del poble. A més, Mollerussa creix com a ciutat i, sens dubte, representa un focus d'atracció constant.²³

Arran del fet que setze municipis de l'anomenada regió de Lleida, que pertanyien a les comarques del Segrià, la Noguera, l'Urgell i les Garrigues, havien contestat negativament a la consulta municipal establerta per la Llei sobre l'organització comarcal de Catalunya i, en conseqüència, s'havien mostrat favorables a la creació de la nova comarca del Pla d'Urgell, el Servei de Demarcacions Territorials i Ens Locals, que depenia de la Direcció General d'Administració Local (Departament de Governació), va elaborar un *Informe sobre la sol·licitud de creació de la comarca del Pla d'Urgell* (25 de novembre del 1987) que havia d'aportar a la Comissió de Delimitació Territorial elements complementaris de judici que facilitessin un acord sobre el tema.²⁴ Tot i tenir com a referència l'estudi d'Aldomà, Farré i Pujades, aquest informe brindava dades noves sobre les administracions municipals, el seu equipament, les hisendes locals o les obres i serveis que desenvolupaven, i també feia una proposta de funcionament del possible consell comarcal que es derivés de la nova demarcació.²⁵ Es partia de la hipòtesi que era "correcte" de proposar el conjunt de setze municipis com a integrants d'una protocomarca pels motius següents:

1. Respon a la voluntat expressada pels ajuntaments.
2. És un àmbit coherent que respecta la tradició històrica de reivindicació d'aquesta comarca.
3. Es tracta d'una àrea que manté una forta cohesió en les seves característiques socioeconòmiques. Catorze municipis s'integren en el que hem anomenat àrea d'influència estricta de Mollerussa, mentre que els altres dos pertanyen al que hem anomenat àrea d'influència àmplia.
4. La formació de la comarca del Pla d'Urgell a partir d'aquests municipis manté unes dimensions que la fan homologable amb les altres comarques catalanes, per bé que fóra de les més petites en extensió.
5. La seva formació no provoca cap disfuncionalitat important en les comarques veïnes (Servei 1987: 9).

Després de verificar aquesta hipòtesi amb dades i números, l'informe reconeixia que el principal actiu de la nova comarca era "la coherència històrica entorn a un projecte i la unanimitat demostrada a l'hora de defensar-lo" (SERVEI 1987: 49). Però la voluntat dels municipis que la constituïrien no era l'únic argument. El Pla d'Urgell formava una àrea coherent des del punt de vista de les característiques socials i econòmiques –agricultura de regadiu– dels seus municipis, i també respecte de la xarxa de comunicacions o l'estructura comercial i de serveis privats. Això no obstant, aquesta homogeneïtat comprenia un espai molt més ampli, de manera que la delimitació estricta com a àrea funcional resultava complexa. A més, s'hi afegia el fet que

²³ L'alcalde de Torregrossa, Antoni Falguera i Pons (PSC), en la sessió dedicada a decidir la pertinença comarcal, que s'escaigué el 27 d'agost del 1987, apuntà que, en les reunions a què havia assistit en la comarca de les Garrigues durant els anys anteriors, "els assumptes tractats no han afectat el municipi de Torregrossa", ja que les problemàtiques eren diferents. Al seu entendre, el poble es trobava molt integrat, "per la seva activitat agrària, forma de cultius i altres activitats", en la futura comarca del Pla d'Urgell. Des de l'oposició, Nonito Tàsies i Falguera (CiU) es mostrà partidari de mantenir la integració a les Garrigues, "d'acord amb la voluntat manifestada pels veïns", i Narcís Cortada i Vall (AP) deixà constància que, abans de pronunciar-se, calia conèixer si el fet de pertànyer a una comarca o l'altra suposaria més o menys marginació per al municipi. Per majoria absoluta –sis vots del PSC en contra; dues abstencions d'AP i "curiosament" dues votacions a favor de CiU–, es rebutjà la inclusió del municipi a la comarca garriguenca.

²⁴ El Servei de Demarcacions Territorials i Ens Locals convidà els alcaldes dels setze municipis afectats a una reunió sobre el tema que tingué lloc a Mollerussa el 18 de novembre del 1987.

²⁵ L'*Informe* publicava en annex les conclusions de l'estudi suau esmentat *El Pla d'Urgell com a unitat territorial. Una identitat comarcal*.

els municipis del Pla d'Urgell pertanyien històricament a quatre partits judicials –refosos feia poc en tres–, mentre que Mollerussa no n'era cap.²⁶ Davant d'això, la voluntat municipal a l'hora de definir l'àmbit comarcal reprenia “un protagonisme especial” (SERVEI 1987: 50). Pel que fa a la incidència en les comarques adjacents, tenia una certa importància en el cas de l'Urgell i, secundàriament, en el de la Noguera, mentre que era molt menor en els del Segrià i les Garrigues.²⁷

Al final, sigui com vulgui, per bé que potser no hi fossin tots els municipis que caldria o tots els que es volia (PASCUAL 2006: 173), la nova comarca fou aprovada pel Parlament de Catalunya en la sessió històrica del 16 de març del 1988 –Llei 5/1988, del 28 de març, de creació de les comarques del Pla de l'Estany, del Pla d'Urgell i de l'Alta Ribagorça–, sancionada pel president de la Generalitat, Jordi Pujol, i publicada poc després al *Diari Oficial de la Generalitat*, el 16 de maig, i al *Boletín Oficial del Estado*, el 6 de juny.²⁸

A despit que el procés de comarcalització del país tingué una gestació dilatada i sovint accidentada a causa del partidisme polític i els insadollables interessos locals, la tramitació parlamentària de la Llei 5/1988 va ser prou diligent.²⁹ La Mesa del Parlament de Catalunya, en la sessió del 2 de febrer del 1988, acordà de tramitar el Projecte de Llei de creació de les comarques de l'Estany, del Pla d'Urgell i de l'Alta Ribagorça, en virtut de la qual –article únic– s'institueix la comarca del Pla d'Urgell, integrada per Barbens, Bell-lloc d'Urgell, Bellví, Castellnou de Seana, Fondarella, Golmés, Ivars d'Urgell, Linyola, Miralcamp, Mollerussa – que n'era la capital–, el Palau d'Anglesola, el Poal, Sidamon, Torregrossa, Vilanova de Bellpuig i Vila-sana.³⁰ Pocs dies després, en la sessió del 9 de febrer, la mateixa Mesa del Parlament –presidida per Miquel Coll i Alentorn (CiU)– acordà que l'esmentat Projecte fos cursat pel procediment d'urgència, amb la qual cosa els tràmits conseqüents a la presentació d'esmenes es reduïen a la meitat.³¹

Posteriorment, la Comissió d'Organització i Administració de la Generalitat i Govern Local, presidida per Jaume Camps i Rovira (CiU), nomenà, en la sessió del 3 de març, el diputat Antoni Subirà i Claus (CiU) ponent per elaborar l'informe en relació amb el Projecte de creació de les tres noves comarques. En aquest informe, s'hi feien constar les esmenes que afectaven les disposicions addicionals presentades pels grups Socialista i de Convergència i Unió; finalment, el dictamen de la Comissió establia que la nova Llei tenia per objecte “la creació d'aquestes noves comarques, respecte de les quals tots els municipis que s'hi han d'integrar van donar la seva conformitat en el tràmit de consulta municipal realitzat en virtut del Decret 16/1987”.³²

En la sessió plenària (núm. 87) del 16 de març del 1988 del Parlament de Catalunya, presidida per Miquel Coll i Alentorn (CiU), es procedí al debat i a la votació del Dictamen de la Comissió d'Organització i Administració de la Generalitat i Govern Local sobre el Projecte de Llei de creació de les tres comarques.³³ En aquest debat, que fou força mogut, prengué la paraula en primer lloc Agustí Maria Bassols i Parés (CiU), conseller de Governació, per comentar la novetat que, en l'administració local, havia suposat la Llei 6/1987, del 4 d'abril, que institucionalitzava, a partir de la divisió decretada l'any 1936, la comarca com a entitat territorial dotada d'autonomia i de personalitat jurídica pròpia. Segons Bassols, la resposta multitudinària a la consulta comarcalista a tots els ajuntaments de Catalunya demostrà l'acceptació predominant del nou ens territorial i la conformitat amb l'adscripció proposada, fet

²⁶ Des del punt de vista eclesiàstic, el Pla d'Urgell també es trobava dividit en diverses diòcesis, ja que Mollerussa pertanyia a la de Solsona; Bell-lloc o Torregrossa, a la de Lleida, i Linyola, a la de la Seu d'Urgell.

²⁷ Com a aspectes millorables de la comarca, es remarcava una manca molt important en l'equipament tècnic que s'havia de cobrir mitjançant contractes externs, massa gravosos per a les hisendes locals, i també, encara que en menor mesura, una dotació insuficient de l'equipament administratiu.

²⁸ *Diari Oficial de la Generalitat*, núm. 992 (16-V-1988), p. 2.092, i *Boletín Oficial del Estado*, núm. 135 (6-VI-1988), p. 17.429. No s'adheriren a la nova comarca, tot i que es comptava que poguessin fer-ho, els municipis de Bellcaire d'Urgell, Bellmunt d'Urgell, Penelles, Castellserà, la Fuliola, Tornabous, Bellpuig d'Urgell o Preixana (ALDOMÀ 1987: 89).

²⁹ Remerciem a la Direcció d'Estudis Parlamentaris del Parlament de Catalunya que ens hagi facilitat, amb eficiència i celeritat, la documentació sobre la tramitació de la Llei 5/1988, del 28 de març.

³⁰ *Butlletí Oficial del Parlament de Catalunya*, núm. 245 (8-II-1988), p. 12.914-12.915.

³¹ *Butlletí Oficial del Parlament de Catalunya*, núm. 246 (12-II-1988), p. 13.009.

³² *Butlletí Oficial del Parlament de Catalunya*, núm. 251 (8-III-1988), p. 13.357-13.359.

³³ *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*, núm. 122 (16-III-1988), p. 5.780-5.786.

que havia permès d'agilitar el procés de comarcalització del país –“una vella aspiració”, digué “del catalanisme polític”.³⁴ La possible manca d'adequació a l'actualitat com a conseqüència de la implantació de la divisió del 1936 s'obviava, a parer de Bassols, amb un mecanisme de reforma adient que era responsabilitat de la nou-nada Comissió de Delimitació Territorial, encarregada d'estudiar les respostes negatives a la consulta municipal i proposar les modificacions que es consideressin necessàries.³⁵ Especialment, és clar, d'aquells municipis que manifestaven la seva voluntat comuna de constituir-se en una comarca nova, com era el cas del Pla d'Urgell:

Mollerussa i la seva rodalia –afegia Bassols– aspiraven igualment a la creació del Pla d'Urgell com a comarca diferenciada des de fa molts anys. A cavall de les quatre comarques de les Garrigues, la Noguera, el Segrià i l'Urgell, la dinàmica de la ciutat de Mollerussa ha fet gravitar entorn seu una quinzena de municipis del centre de l'àrea regada pel canal d'Urgell. [...]

La [comarca] del Pla d'Urgell, al bell mig de la plana occidental catalana, es pot dir que és un producte del canal d'Urgell; també de dimensions modestes [com la del Pla de l'Estany], però ben poblada, té en l'agricultura de regadiu la base de la seva economia, la qual, tanmateix, també es va diversificant.

El diputat Esteve Tomàs (PSC) va vantar-se que el seu grup ja havia manifestat que respectaria la voluntat dels municipis de constituir-se en comarques en les jornades celebrades l'any abans a Mollerussa, organitzades per l'Ajuntament, en què es convidava els grups parlamentaris a definir-se sobre la creació del Pla d'Urgell. Tomàs es mostrava favorable a la instauració de les noves comarques i les felicitava per haver superat “la censura del Govern de Convergència i Unió”, al qual acusava de ser “tan poc sensible davant del fet comarcal”. Era una declaració de guerra. Després de confessar la seva perplexitat, el diputat Antoni Subirà (CiU) va retreure la posició “absolutament incoherent” del Grup Socialista sobre el tema comarcal, ja que la tàctica que havia adoptat era “retardar la implantació de la divisió comarcal, posant tots els entrebancs possibles”. A criteri de Subirà, el grup de CiU havia estat més coherent, perquè havia defensat des del primer moment la restitució del mapa comarcal del 1936 amb els retocs necessaris d'acord amb la iniciativa dels municipis, atenent així “una reivindicació moderna de la realitat sociològica nova de Catalunya, que és el cas de Mollerussa i el Pla d'Urgell”.

Més enllà de les picabaralles partidistes, la llei fou aprovada per unanimitat. En el torn d'explicació del vot, prengueren la paraula els diputats Maties Vives (PSUC), Marc Aureli Vila (ERC), Víctor Manuel Colomé (AP), Esteve Tomàs (PSC) i Antoni Subirà (CiU). Vives es mostrà també favorable a la “voluntat de les majories d'aquestes noves tres comarques”. Vila recordava que, en el cas del Pla d'Urgell, el toponímic era d'ús molt antic i fins es trobava de segles enrere en el folklore, però també remarcava –potser en descàrrec del seu pare, Pau Vila– que la posada en funcionament del canal d'Urgell, el 1861, fou en un principi “un total fracàs”.³⁶ Colomé també manifestà que el seu grup havia donat suport a la creació de les noves comarques, tot i que no estava d'acord amb el procediment que s'havia seguit, ja que creia que s'havia vehiculat per la via d'urgència per motius electoralistes –per afrontar les eleccions autonòmiques amb la gran majoria dels consells comarcals a les mans de CiU. Al seu torn, després de remarcar que el Parlament havia resolt “un greuge històric” i havia donat vida a “una realitat de fet”, Tomàs tornava a acusar el govern de CiU de ser poc sensible al fet comarcal perquè, al cap d'un any de l'aprovació de les lleis territorials, encara no havia atorgat ni competències ni recursos a cap de les comarques.

³⁴ Pel que fa a les aspiracions del catalanisme polític sobre la divisió territorial i els projectes constitucionals en què s'insereix, resulta d'un gran interès llegir l'anàlisi, documentada i clarivent, que féu Antoni Rovira i Virgili al llibret *La constitució interior de Catalunya* (1932).

³⁵ Val a dir que aquesta Comissió de Delimitació Territorial de què parla Bassols fou creada el 27 d'agost del 1987 i que Josep Grau, aleshores alcalde de Mollerussa i un dels homes forts de CiU a les Terres de Ponent, en fou nomenat vicepresident.

³⁶ “El regatge sense control de les terres –matisava Vila– comportà la salinització del sòl i motivà l'ascens a la superfície de les sals contingudes en els estrats inferiors. No fou fins que s'aplicaren tècniques de rentat de les terres que fou possible convertir la comarca en un territori ric i amb un centre econòmic de la importància de Mollerussa.”

Amb ironia, Subirà va declarar que el seu grup estava veritablement joiós que, “tot d'un plegat, tot l'arc parlamentari es converteixi en enormement favorable a les comarques”, i no es va poder estar de criticar la hipocresia de l'Aliança Popular, que havia presentat una proposició no del llei per a l'endarreriment de la constitució dels consells comarcals, i l'interès del PSC d'obstaculitzar el buidatge de les diputacions que permetés d'adjudicar competències i recursos a les comarques.³⁷ Amb la solemnitat i pompa que exigia la sessió, Coll i Alentorn va cloure la plenària saludant “molt afectuosament” els alcaldes de les comarques afectades i dient-los: “Sàpiguen que aquesta és la seva casa, és la casa de tots els catalans, i aquí entre tots fem tot el que podem per millorar la situació de Catalunya”.

COROL·LARI: UNA COMARCA AUTOLEGITIMADA

Com hem pogut comprovar, el Pla d'Urgell fou una protocomarca imaginada pels escriptors, reivindicada pels activistes, debatuda pels experts, objecte de les trifulgues dels polítics i aprovada finalment per la màxima institució del país. D'una aspiració va passar a ser una realitat. Fóra excessiu i injust de concloure, doncs, que fou una mera “invenció”. És cert que no gaudia d'una història gaire lluïda per exhibir com a argumentari incontestable, però, al capdavant, com observava Joan FUSTER (1968: 15), “la història se'ns apareix, no solament com un relat d'allò que fórem, sinó també –o més encara– com l'explicació del que som”. Amb tot, la delimitació més o menys arbitrària de la comarca en gestació gravitava contemporàniament a l'entorn d'un centre d'atracció molt dinàmic, la ciutat de Mollerussa, amb un gran potencial i unes expectatives de creixement obertes (ALDOMÀ 1993). La futura capital del Pla d'Urgell tenia necessitat no tan sols de “marcar territori” en termes socioeconòmics, sinó sobretot d'augmentar el capital institucional que li permetés de defensar millor els seus interessos.

De Mollerussa estant, CiU –amb Josep Grau d'home orquestra– va saber jugar bé les cartes i, en sintonia amb l'acció de govern, va moure els fils necessaris per fer viable la proposta, tot convencent bona part –encara que no pas tots– dels ajuntaments implicats. L'àmplia majoria i fins la unanimitat amb què els consistoris municipals –fossin del partit que fossin– van apostar per la nova comarca és l'evidència més palmària de la voluntat, anàvem a dir popular, de pertànyer a un espai que, com hem vist, se singularitzava amb unes característiques pròpies i diferenciades. En aquest sentit, democràticament parlant, el Pla d'Urgell s'autolegitimà com una comarca independent amb mèrits i dret de ser reconeguda jurídicament en la renovada ordenació territorial del Principat.

Referències bibliogràfiques

ALDOMÀ (1986): Ignasi Aldomà i Buixadé, *La vaga dels tractors. Conflictes pagesos a l'Urgell*. Lleida: Virgili & Pagès.

ALDOMÀ (1987): Ignasi Aldomà i Buixadé, Romà Pujades i Joan Farré, *El Pla d'Urgell com a unitat territorial. Una identitat comarcal*. Mollerussa: Virgili & Pagès, Mancomunitat de Municipis del Pla d'Urgell.

ALDOMÀ (1993): Ignasi Aldomà i Romà Pujades, *El Pla d'Urgell. Dinamisme agroalimentari i diversificació industrial i terciària*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya.

ANÒNIM (1980): Anònim, “Història del Consell Comarcal de l'Urgell”. *Barret Picat*, núm. 7 (febrer), p. 2-4.

ARGULLOL (1986): Enric Argullol i Murgadas, *L'organització territorial de Catalunya. Una perspectiva jurídica*. Barcelona, Empúries.

³⁷ La Llei 5/1988, de creació de les tres noves comarques, es publicà en el mateix número del *Butlletí Oficial del Parlament de Catalunya* en què el Grup parlamentari Popular comunicava –a través del seu president, Jorge Fernández Díaz– la retirada de la proposició no de llei d'ajornament de l'aprovació definitiva de l'organització comarcal de Catalunya a què havia al·ludit Subirà en la seva darrera intervenció en la sessió plenària. Vegeu *Butlletí Oficial del Parlament de Catalunya*, núm. 255 (28-III-1988), p. 13.563-13.564.

- AVUI (1987): Avui, "L'ordenació del territori". *Avui*, 24-III, p. 10.
- CASASSAS (1981): Lluís Casassas i Joaquim Clusa, *L'organització territorial de Catalunya*. Barcelona: Publicacions de la Fundació Jaume Bofill.
- COMISSIÓ (1987): Comissió de Delimitació Territorial, *Respostes dels ajuntaments que rebutgen la proposta de divisió comarcal recollida en l'Annex de la Llei 6/1987 i que han estat comunicades a la Direcció General d'Administració Local en el termini establert*. Barcelona: Direcció General d'Administració Local del Departament de Governació de la Generalitat de Catalunya.
- CONGRÉS (1978): Congrés de Cultura Catalana, "VIII. Àmbit d'Ordenació del Territori", dins *Resolucions*, vol. 1. Barcelona: Curial, p. 379-410.
- CONSELLERIA (1937): Conselleria d'Economia de la Generalitat de Catalunya, *La divisió territorial de Catalunya*. Barcelona: Edicions del Departament Tècnic de la Conselleria d'Economia.
- CULLERÉS (1998): Miquel Àngel Cullerés i Balagueró, *Cent anys de premsa periòdica a Mollerussa, 1896-1996*. Mollerussa: Associació Cultural Zéfir del Pla d'Urgell.
- ESPINÀS (1969): Josep Maria Espinàs, *Festa Major*. Barcelona: Destino.
- ESPINÀS (1978): Josep M. Espinàs, *Les comarques del Principat*. 2a ed. Gravats de Jaume Pla. Barcelona: Blume.
- FELIU (1978): Gaspar Feliu i Montfort, "El problema comarcal i la divisió territorial de la Generalitat". *Serra d'Or*, núm. 226-227 (juliol-agost), p. 39-41. [Reproduït a Lluch (1984: 338-344).]
- FELIU (1979): Gaspar Feliu i Montfort, "Comarques: des de dalt o des de baix?". *Serra d'Or*, núm. 236 (maig), p. 36-37. [Reproduït a Lluch (1984: 468-471).]
- FELIU (1984): Gaspar Feliu i Montfort, "Mollerussa: Pla d'Urgell o Segrià?", dins Enric Lluch i Oriol Nel-lo (cur.), *El debat de la divisió territorial de Catalunya*. Diputació de Barcelona, p. 979-984. [Publicat originalment a *Feria de San José. Guía del programa*. Mollerussa, 1978.]
- FUSTER (1968): Joan Fuster, *Examen de consciència*. Barcelona: Edicions 62.
- HOBBSAWM (2002): Eric Hobsbawm, "Introducción: la invención de la tradición", dins Eric Hobsbawm i Terence Ranger (ed.), *La invención de la tradición*. Barcelona: Crítica, p. 7-21.
- LLUCH (1984): Enric Lluch i Oriol Nel-lo (cur.), *El debat de la divisió territorial de Catalunya*. Barcelona: Diputació.
- MATEU (1996): Jaume Mateu, "Mollerussa, de petit llogaret a ciutat central", dins Jaume Mateu, Josep Ripoll i Josep Vallverdú, *El tresor dels canals d'Urgell. L'aigua com a factor transformador d'un territori*. Lleida: Pagès, p. 148-156.
- PASCUAL (2006): Francesc Pascual, "El Pla d'Urgell", dins Xavier Macià [et al.], *Lleida màgica. Paisatges i sabors de la Terra Ferma*. Lleida: Diputació de Lleida i Institut d'Estudis Ilerdencs, p. 173-175.
- PLA (1971): Josep Pla, "El Pla d'Urgell", *Guia de Catalunya*. Barcelona: Destino, p. 194-199. [Reproduït a Josep Pla (1976), "Itinerari VIII. El Pla d'Urgell", *Tres guies. La Costa Brava. Mallorca, Menorca i Eivissa. Catalunya*. Barcelona, Destino, p. 981-986.]
- RIERA (1983): Pilar Riera (ed.), *La nova divisió territorial de Catalunya*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Geografia.
- ROVIRA (1932): Antoni Rovira i Virgili, *La constitució interior de Catalunya*. Barcelona: Barcino. [N'hi ha una edició facsímil del 2005.]
- SECRETARIAT (1977): Secretariat local del Congrés de Cultura Catalana, *Ponència presentada pel Secretariat local del Congrés de Cultura Catalana. Jornada de difusió i debat de l'àmbit VIII d'ordenació del territori, a Mollerussa, 4 desembre de 1977*. Exemplar mecanoscrit de 21 fulls. [Reproduït parcialment a Lluch (1984: 954-965).]
- SERRA (2003): Ricard Serra i Feu, "Comarca Pla d'Urgell", *Urgell i Pla d'Urgell: delimitació geogràfica, llegendes, relats excursionistes*. Mollerussa: Edició de l'autor, p. 222-349.
- SERVEI (1987): Servei de Demarcacions Territorials i Ens Locals, *Informe sobre la sol·licitud de creació de la comarca del Pla d'Urgell*. Barcelona: Direcció General d'Administració Local del Departament de Governació de la Generalitat de Catalunya. Exemplar mecanoscrit de 94 fulls.

SOLER (1978): Joan Soler i Riber, "Problemes comarcals, encara". *Serra d'Or*, núm. 231 (desembre), p. 75-77. [Reproduït a Lluch (1984: 377-382).]

TALARN (2011): Joan Talarn, "Entrevista. Joan Solé Cercós". *Arts. Revista del Cercle de Belles Arts*, núm. 34 (febrer), p. 4-8

TUAN (2007): Yi-Fu Tuan, *Topofilia. Un estudio de las percepciones, actitudes y valores sobre el entorno*. Barcelona: Melusina.

VALLVERDÚ (1970): Josep Vallverdú, "L'Urgell, un galimaties", *Proses de Ponent*. Barcelona: Destino, p. 31-46.

VALLVERDÚ (1972): Josep Vallverdú, "Segrià o Pla de Lleida. Continuem amb els límits: Mollerussa", *Viatge entorn de Lleida*. Barcelona: Selecta, p. 124-128.

VALLVERDÚ (1993): Josep Vallverdú, "Pròleg", dins Ignasi Aldomà i Romà Pujades, *El Pla d'Urgell. Dinamisme agroalimentari i diversificació industrial i terciària*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, p. VII-X.

VIDAL (1987): Vidal Vidal, *Les rutes de Ponent. I. L'oració dels perduts*. Lleida: Edicions de l'Institut d'Estudis Ilerdencs.

VILA (1977): Pau Vila, *La divisió territorial de Catalunya. Selecció d'escrits de geografia*. Barcelona: Curial.